Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 3 (41) 2015, s. 10-44

Rima Dirsytė
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Kolekcja pergaminów ze zbiorów litewskiej biblioteki narodowej im. martynasa mažvydasa

Do szczególnie cennych kolekcji, tworzących zbiory starych druków i rękopisów Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa[1] (dalej – LNMMB), zaliczamy kolekcję dokumentów pergaminowych (dyplomów) (archiwum nr 101).

Niniejszy artykuł przedstawia krótki przegląd zawartości kolekcji – szczególną uwagę poświęca się tu dokumentom dotyczącym Litwy (Wielkiego Księstwa Litewskiego, dalej – WKL), uwydatniając ich właściwości wewnętrzne (wymienieni zostają zarówno autorzy jak i odbiorcy dokumentów, z których każdy przedstawiony zostaje w formie krótkiego omówienia treści etc.) i zewnętrzne – odnotowane zostaną cechy indywidualne wszystkich cennych dokumentów (iluminacje, pieczęcie etc.).

Zbiór pergaminów[2] został skompletowany przez Dział Starych Druków i Rękopisów, uporządkowano go w 1986 r. Dla wygody użytkowników (naukowców) sporządzono księgę inwentarzową zbioru, a zdjęcia i opisy skrócone dokumentów dostępne są w World Wide Web[3].

Dokumenty pergaminowe trafiały do LNMMB na różne sposoby i w różnych okresach. Przypuszcza się, że gromadzenie poszczególnych dokumentów rozpoczęło się już od momentu powstania biblioteki w 1919 r. – w czasach powojennych zostały one przejęte w celu uchronienia przed zniszczeniem pozostawionych bez opieki całych archiwów lub ich części, a także z bibliotek dworskich, carskich urzędów, instytucji kościelnych, bibliotek prywatnych

[1] Biblioteka została założona w r. 1919, w r. 1989 otrzymała status biblioteki narodowej i nazwę patrona – Martynasa Mažvydasa, autora pierwszej książki w języku litewskim, wydanej w 1547 r.

[2] Pergamin – to również potoczna nazwa dokumentu (rękopisu), napisanego na specjalnie wyrobionej skórze. W niniejszym artykule to określenie będzie używane jako synonim dokumentu.

[3] http://pergamentai.mch.mii.lt/

(Žebrytė, 1991, s. 32). Większość dokumentów z tej kolekcji przechowywana była tu od lat 1946–1947. Ówczesny dyrektor biblioteki Juozas Rimantas (1908–1972)[4] posiadał upoważnienie do zbierania książek i dokumentów, nieposiadających właścicieli czy też przechowywanych w nieodpowiednich warunkach (Kauno, F47-1388, s. 1)[5].

Część dokumentów (31 jednostek) trafiła z Archiwum miasta Wilna[6], o czym świadczą zachowane sygnatury archiwalne. Są to m.in. dokumenty dotyczące działalności cechów miejskich (archiwum było depozytorem archiwów cechów) (Łowmiański, 1939, s. 59 i n.), przywileje nadane miastu, pisma magistratu wileńskiego etc. Dwanaście dokumentów pochodzi z biblioteki Synodu ewangelicko-reformowanego w Wilnie[7], kilka biblioteka zakupiła w 1969 r. i później. Do LNMMB trafiły też zbiory z byłego Pałacu Książek (obecnie – Centrum Bibliografii i Księgoznawstwa LNMMB), gdzie w czasie II wojny światowej i w latach powojennych były przechowywane pozostawione bez opieki rękopisy, książki i inne druki. Dwa dokumenty pochodzą z biblioteki seminarium duchownego w Kownie[8]. Proweniencja i daty przyjęcia do biblioteki wielu dokumentów są niepewne.

Kolekcja dokumentów pergaminowych liczy obecnie 151 jednostek. Jednostka to zwykle pojedynczy dokument, napisany na jednej stronie pergaminu; część z nich stanowią transumpty, czyli uwierzytelnione kopie potwierdzające jeden lub kilka poprzednich (wcześniejszych) dokumentów.

Kolekcja pergaminów powstawała stopniowo, okazy trafiały do biblioteki z różnych źródeł. Całościowego zasobu obecnej kolekcji naukowcy nie badali, ale poszczególne dokumenty były obiektem ich zainteresowań jeszcze zanim trafiły do zbiorów LNMMB, w tym również w ostatnich dziesięcioleciach. Niniejszy artykuł nie zawiera szczegółowej bibliografii, ogranicza się do omówienia tylko poszczególnych pozycji.

Bodaj najczęściej publikowane były przywileje ziemskie Zygmunta II Augusta. Ogłosił je drukiem w językach łacińskim i polskim jeszcze w XVIII w. niemiecki teolog ewangelicki Daniel Ernest Jabłoński (1708, s. 2-8; 1718, s. [1, 3]). Prawa, (1720, s. 1, 7) – ukazało się kilka wydań. Ten autor ogłosił także dokument F101–89. Później przywilej wydał ukraiński teolog, arcybiskup Georgi Koniski (1767, s. 16–23), a w XIX w. – Wileńska Komisja Archeologiczna, w specjalnym wydaniu poświęconym historii zachodnich gubernii Cesarstwa Rosyjskiego (Акты, т. 3, 1848, s. 118–121). Po raz chyba ostatni

[4] Pełnił funkcję dyrektora w latach 1939–1950.

[5] Sygnatury rękopisów podane są w wersji skróconej – numer zespołu i jednostki. Kompletna sygnatura byłaby – LNMMB RKRS F47-1388 etc.

[6] Obecnie Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne (Lietuvos valstybės istorijos archyvas)

[7] W bibliotece jest część archiwum Synodu (F 93) i kilkaset książek.

[8] Znaczną część biblioteki i archiwum (F 90) seminarium duchownego w Kownie do biblioteki przyjęto w 1941 r. (Vilnonytė, 1993, s. 12).

ukazały się one drukiem w katalogu wystawy poświęconej uczczeniu tysiąclecia powstania państwa litewskiego (Lietuva, 2009, s. 105, 129).

Kolekcja zawiera sporo dokumentów dotyczących miasta Wilna. Pierwsze źródła z tej dziedziny zostały wydane jeszcze w końcu XVIII w. Był to zbiór przywilejów wielkich książąt litewskich i królów Polski opracowany przez burmistrza wileńskiego Piotra Dubińskiego (1788, s. 15–16, 31–34, 90, 188–193, 217–221). Zawierał on 157 dokumentów z XIV–XVI w., osiem spośród nich jest obecnie przechowywanych w Kolekcji pergaminów LNMMB (F101–15, 22, 27, 55, 56, 67, 68, 82).

Po trzecim rozbiorze Rzeczypospolitej (1795) publikowaniem źródeł dotyczących historii Wilna zajmowało się kilka instytucji administracyjnych i archeograficznych Cesarstwa Rosyjskiego. Tymczasowa komisja działająca przy Komitecie ds. statystyki guberni wileńskiej podjęła się wydania zbioru przywilejów i aktów dotyczących trzech największych miast na Litwie: Wilna, Kowna i Trok. Kolekcja zawiera 159 dokumentów z XVI-–XVII w., jeden z nich znajduje się w zbiorach LNMMB (F101–27) (Собрание, 1843, s. 97). Wileński Okręg Naukowy oraz Wileńska Komisja Archeograficzna przygotowały kilka tomów źródeł dotyczących Wilna. W tomie dziesiątym zamieszczono dokumenty cechów, wśród nich – teksty poprzednich przywilejów (F101–39, 84) (Акты издаваемые, 1879, s. 106, 141–148, 208–211). Opisy dwóch z pergaminów (F101–44, 53) zostały ogłoszone drukiem w spisie zawartości Działu Rękopisów Wileńskiej Biblioteki Publicznej (Описание, вып. 3, 1898, s.19, вып. 5, 1906, s. 48–52). H. Łowmiański przygotował do druku zbiór dokumentów dotyczących cechów wileńskich, ale nie zdążył ich wydać (1939, s. 59, 78–83, 125–126, 142–145, 189–191, 195–197, 237, 297–300, 320–325, 346, 382-–385, 398-–400; t. 2, s. 13, 78–79, 150–151, 183–185). Tom zawiera 17 tekstów dokumentów pochodzących ze wspomnianej kolekcji lub ich opisy (F101–30, 39, 44, 49, 58, 59, 66, 74, 75, 76, 77, 80, 84, 87, 93, 106, 110).

Autorzy wspomnianych wydań korzystali z aktów Trybunału WKL, ksiąg magistrackich, archiwów sądów grodzkich i ziemskich powiatu wileńskiego. Nie odwoływali się natomiast do jeszcze jednego ważnego źródła, jakim była Metryka Litewska. W ostatnich dziesięcioleciach wzrosło zainteresowanie badaczy i wydawców na Litwie i Białorusi źródłami do badań historii WKL, w tym Metryką Litewską. Opublikowano m.in. pergaminy ze zbiorów bibliotecznych, tak np. w *Księdze wpisów nr 12* znajduje się pismo Zygmunta Starego z 1522 r. (F101-23) (Lietuvos, 2001, s. 177–178).

Badania nad sfragistyką dawnej Litwy rozpoczęli Kajetan Wincenty Kielisiński, Franciszek Piekosiński, Teofil Żebrawski oraz niemiecki uczony Friedrich Vossberg. Ukazało się wiele prac naukowych z opisami i reprodukcjami pieczęci królów polskich i wielkich książąt litewskich. Należy także zauważyć osiągnięcia „Miesięcznika Heraldycznego”[9] i „Wiadomości

[9] Miesięcznik wydawany w latach 1908-1915 we Lwowie i 1931-1939 w Warszawie przez Polskie Towarzystwo Heraldyczne.

Numizmatyczno-Archeologicznych”[10]. Już w XX w. pieczęcie książąt WKL opisał i zamieścił ich reprodukcje w swoich pracach Marian Gumowski (1919; 1930)[11]. Wyczerpujące studium pieczęci miejskich opublikował w 1999 r. litewski naukowiec Edmundas Rimša (1999, s. 582–583, 591–592), który omawia m.in. cztery pieczęcie m. Wilna z przywilejów znajdujących się w zbiorach LNMMB (F101–44, 84, 85, 86).

Warto wymienić kilka wydań okolicznościowych. W 1926 r. z okazji otwarcia Synodu kościoła ewangelicko-reformowanego na Litwie Towarzystwo Miłośników Historii Reformacji Polskiej im. Jana Łaskiego zorganizowało wystawę i wydało jej katalog. Podczas wystawy eksponowano 12 pergaminów, które były wówczas przechowywane w Bibliotece Synodu, a obecnie – w zbiorach LNMMB. W katalogu zostały zamieszczone krótkie ich opisy oraz zdjęcia trzech dokumentów (F101–31, 53, 89) (Katalog pokazu, 1926, s. 27–29).

W 1998 r. biblioteka zorganizowała wystawę przywilejów wielkich książąt litewskich i wydała katalog, w którym znajdują się zdjęcia 20 przywilejów (F101–7, 15, 20, 31, 33, 35, 55, 56, 58, 66, 68, 70, 72, 74, 78, 82, 89, 93, 101, 106) oraz ich krótkie opisy w językach: litewskim, angielskim, niemieckiem, francuskim i hiszpańskim (Bulavas, Steponaitienė, 1998). Wspominane już wcześniej przywileje Zygmunta II Augusta z 1563 r. i Jana III Sobieskiego z 1683 r. zostały zamieszczone w katalogu wystawy zorganizowanej w 2009 r. W publikacji pochodzących z wieków XIII-XVI dokumentów Turaidy (Łotwa) znajdujemy reprodukcję i krótki opis dokumentu F101–41 (wypis z ksiąg Trybunału WKL) (Turaida, 2014, s. 318).

Oprócz wydawania źródeł historycznych, w XIX w. rozpoczęto badania nad strukturą państwa litewskiego i rozwojem jego poszczególnych instytucji. W XIX i na początku XX w. w dziedzinie badań naukowych dominowały dwie historiografie – rosyjska i polska. Ówczesna historiografia rosyjska zwykle akcentowała fakt dominowania kultury rosyjskiej w dawnym państwie litewskim, głównie w dziedzinie systemu prawnego. Można tu wymienić nazwiska kilku historyków, takich jak: Matwiej Lubawski, Mitrofan Downar-Zapolski, Iwan Lappo. Badaniem przywilejów lokalnych zajmował się m.in. historyk prawa Michail Jasinski. Studia z dziedziny historii Litwy i prawa litewskiego w średniowieczu ogłosili polscy naukowcy tacy jak: Ignacy Daniłowicz, Jan Józef Adamus, Józef Wolff, Stanisław Kutrzeba, Jerzy Ochmański, Henryk Łowmiański, genezę przywilejów regionalnych WKL badał historyk Józef Jakubowski. Badania naukowe z zakresu dyplomatyki prowadzili Władysław Semkowicz i Józef Szymański, i in. Herby WKL publikowali Adam Boniecki, Seweryn Uruski, Friedrich Vossberg, Władysław Semkowicz, oraz wspomniany już Marian Gumowski.

[10] Kwartalnik wydawany w latach 1889-1948 w Krakowie; organ Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie.

[11] W artykule informacja o pieczęciach uściślona wg publikacji M. Gumowskiego.

W XX w. do grona badaczy dołączyli litewscy naukowcy. Na uwagę zasługują prace takich specjalistów z dziedziny historii prawa WKL jak: Augustinas Janulaitis, Konstantinas Jablonskis, Mindaugas Maksimaitis, Stasys Vansevičius, Darius Vilimas, Jevgenij Machovenko. W historii średniowiecza specjalizują się: Edvardas Gudavičius, Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, Eugenijus Saviščevas.

Badaniem dyplomatyki na Litwie jako pierwszy zajął się Antanas Vasiliauskas (Vasys), później dołączył K. Jablonskis. W XIX i pierwszej połowie XX w. herby WKL ogłaszali drukiem Jonas Basanavičius, Tadas Daugirdas, Mstislavas Dobužinskis, Ignas Jonynas, obecnie specjalizują się w tej dziedzinie E. Gudavičius, Edmundas Laucevičius, E. Rimša, Jolita Liškevičienė. Pieczęcie WKL w XIX w. badali Teodor Narbutt, Joachim Lelewel, później I. Jonynas. Podwaliny współczesnej sfragistyki stworzył E. Rimša, obecnie badaniem pieczęci władców i arystokracji WKL zajmują się Gitana Zujienė i Loreta Skurvydaitė. Działalność cechów w XVI–XIX w. oraz pieczęcie badali Vytautas Merkys i Stasys Samalavičius.

Pergaminy z kolekcji LNMMB są różnorodne pod względem pochodzenia i treści. Według najpowszechniej w dyplomatycie przyjętego podziału dokumentów na trzy grupy (*charte regales, ecclesiasticae, pagenses*) można wymienić przywileje polskich królów i wielkich książąt litewskich, kilka pism carów rosyjskich z XVIII–XIX w., dokumenty papieskie z XV–XIX w., pisma magistratu miasta Wilna, dostojników świeckich i kościelnych z XV–XVIII w., dowody pochodzenia, dokumenty dotyczące historii Włoch i Francji, kilka fragmentów książek i inne. Pod względem treści dokumentów można wyróżnić: przywileje, akty, nakazy władców, wyroki sądów, listy prywatne.

Jeżeli chodzi o aspekt geograficzny, większa część pergaminów (77) obejmuje terytorium byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, miasto Wilno, miasteczka i kościoły na terenie biskupstwa wileńskiego, kilka – biskupstwa żmudzkiego, terytorium południowo-zachodniej Białorusi. Pozostałe obszary – to miejscowości we Włoszech, Francji, Niemczech.

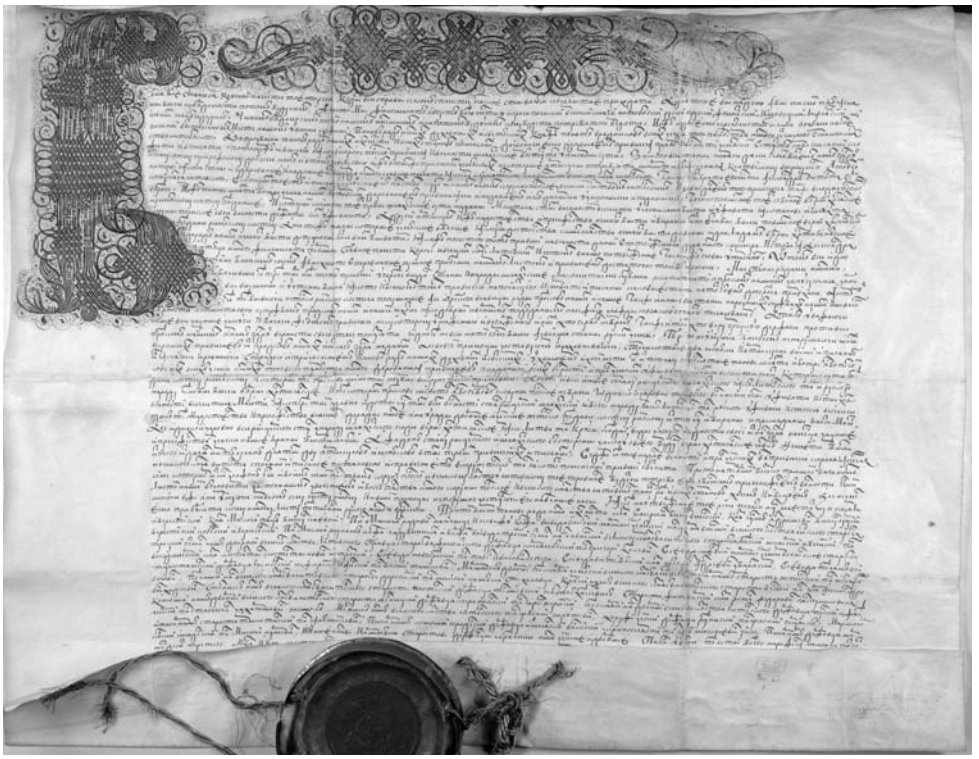
Przez długi czas z tych dokumentów korzystali wyłącznie naukowcy. Wzrost zainteresowania historią swojego kraju mobilizuje nas do tego, aby przypomnieć tę kolekcję i zaktualizować ją.

Ze względu na różnorodność kolekcji powstaje problem podziału dokumentów na grupy. Wbrew klasycznemu w dyplomatyce modelowi, w artykule pergaminy będą omawiane w grupach utworzonych według takich kryteriów jak: aspekt geograficzny, pochodzenie oraz treść dokumentu.

Dla naukowców litewskich największą wartość mają dokumenty dotyczące Litwy (WKL) lub z nią związane, jest ich 65, datowane są na lata 1465–1818. Najliczniejszą grupę stanowią przywileje krolów polskich i wielkich książąt litewskich[12]: Aleksandra (2), Zygmunta I Starego (5), Zygmunta

[12] Dalej w tekście władcy są nazywani bez podawania tytułów.

II Augusta (5), Stefana Batorego (5), Zygmunta III Wazy (3), Władysława IV Wazy (4), Jana Kazimierza (8), Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1), Jana III Sobieskiego (2), Augusta II (1), Augusta III (3). Pergaminy są pisane w językach kancelaryjnych WKL: łacińskim, ruskim, polskim. Od końca XV i początku XVI w. dyplomy były podpisywane przez władców własnoręcznie (Semkowicz, 1999, s. 62), większość z nich ma dobrze zachowane przywieszane lub wyciśnięte na akcie pieczęcie państwowe władców (w kolekcji są wyłącznie pieczęcie litewskie, wielkie i mniejsze, kancelarii koronnej nie ma). Większość dokumentów jest iluminowana – w najstarszych występują ozdobne litery, miniatury inicjałowe i samodzielne oraz dekoracja marginalna, w późniejszych – z XVI–XVIII w. – iluminacja barwna. Najzdobniej iluminowane były przywileje dla miast i cechów – na nich występują herby miejskie i cechowe, godło państwowe, stosowano też częste złocenie liter inwokacji i intytulacji (Encyklopedia, 1971, s. 531).

Il. 1. F101-31. Dokument, w którym Zygmunt II August, król polski i wielki książę litewski, nadaje szlachcie, dworzanom i rycerzom WKL wyznania prawosławnego równe z katolikami prawa do piastowania urzędów państwowych, otrzymywania nadziałów ziemskich oraz uczestniczenia w kierowaniu państwem. Wilno, dn. 6 czerwca 1563 r. Fot. LNMMB

Ze względu na typ odbiorcy dokumentu wyróżniają się dwa przywileje ziemskie, nadane stanowi szlacheckiemu i obowiązujące w całym kraju (tzn. WKL). Takie przywileje nabierały mocy prawnej po podpisaniu przez wielkiego księcia i po przyłożeniu pieczęci przez kanclerza WKL. Były one ważne przez czas nieokreślony (Machovenko, 2000, s. 16–19). Przykładem takiego dokumentu jest przywilej z 6 czerwca 1563 r., w którym Zygmunt II August nadaje szlachcie, dworzanom i rycerzom WKL wyznania prawosławnego równe z katolikami prawa do piastowania urzędów państwowych, otrzymywania nadziałów ziemskich oraz uczestniczenia w kierowaniu państwem (unia horodelska z 1413 r. takie prawo nadawała tylko katolikom), postanowienia te miały być wpisane do nowego (Drugiego) Statutu WKL (F101–31). Z kolei pismem 1 lipca 1568 r. władca potwierdza swój własny przywilej (1563 r.), uściśla i przedstawia prawa książąt (F101–33). Godne uwagi jest pismo z 1563 r.: winieta na górnym marginesie karty zdobiona bizantyjskim ornamentem roślinnym w kolorach brązu i złota, duże litery tekstu również są koloru złota. Oba dokumenty zostały potwierdzone pieczęcią wielką litewską.

W literaturze naukowej przywileje dotyczące założenia miasta zwane są lokacyjnymi. Do nich można zaliczyć przywileje dotyczące nadania samorządu według prawa magdeburskiego (Machovenko, 2000, s. 39-42). Wilno było pierwszym miastem w WKL, które otrzymało takie prawo w 1387 r., zostało ono nadane przez Władysława II Jagiełłę z okazji chrztu. Przywilej bronił praw stanu mieszczańskiego (rzemieślników – członków cechów i gildii kupców), zapewniał wolność handlu, ustalał powinności, mianował wójta, pozwalał wybierać ławników i burmistrzów. Oryginał przywileju, niestety, uległ zniszczeniu. Kolekcja zawiera natomiast dokumenty: Zygmunta III Wazy z 17 czerwca 1630 r., Jana II Kazimierza z 14 lutego 1649 r., Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 3 października 1669 r. oraz Augusta III z 3 października 1669 r., transumujące i potwierdzające przywileje poprzedników (101-55, 68, 82, 101). Wśród nich wyróżnia się transumpt Mikołaja Korybuta Wiśniowieckiego – inicjał tego dokumentu został zdobiony ornamentem roślinnym, na górnym marginesie znajduje się rysunek wykonany brązowym atramentem, przedstawiający herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów i miasta Wilna, Słupy Giedymina i dwóch jeźdźców. Zachowała się pieczęć wielka litewska.

Z historią Wilna i magistratu związane są dwa dokumenty Jana II Kazimierza, którymi na urząd wójta miasta Wilna powołuje Józefa Piotrowicza, pisarza wileńskiego w r. 1649, a sekretarza WKL i burmistrza wileńskiego Pawła Boima w r. 1667. Pierwszy dokument to jeden z najpiękniejszych w kolekcji: litery incipitu brązowe, inicjały zdobione ornamentami roślinnymi i geometrycznymi, na marginesie (z lewej strony) – winieta, inicjał „S" koloru brązowego w ramce z ornamentem roślinnym i rysunkiem przedstawiającym jeźdźca (F101–70, 78). Zachowały się pieczęcie wielkie litewskie.

Il. 2. F101-82. Dokument, w którym Michał Korybut Wiśniowiecki, król polski i wielki książę litewski, potwierdza wszystkie przywileje nadane przez jego poprzedników miastu Wilnu oraz jego mieszkańcom. Kraków, dn. 3 października 1669 r. Fot. LNMMB

Ważny dla miasta dokument – to pismo Zygmunta I Starego z 14 grudnia 1522 r., w którym potwierdza on umowę zawartą pomiędzy Janem z książąt litewskich, biskupem wileńskim, a magistratem w sprawie podziału jurysdykcji w mieście Wilnie (F101-22). Zachował się fragment pieczęci wielkiej litewskiej.

W kolekcji znajdują się również trzy przywileje, nadane miastu i mieszkańcom. Pismem z 26 listopada 1492 r. Aleksander Jagiellończyk zwalnia mieszkańców Wilna od płacenia cła na Litwie, Rusi i Żmudzi, jak też podczas podróży Wilią z Wilna do Kowna i z powrotem (F101-15). 18 czerwca 1630 r. Zygmunt III Waza zezwala magistratowi wileńskiemu na zwiększenie otrzymywanych dochodów, przyznając prawo do pobierania podatków (F101-56). Natomiast pismem z 13 lutego 1649 r. Jan II Kazimierz zezwala magistratowi oraz mieszczanom wileńskim na budowę młynów nad Wilią i Wilejką (F101-67). Zachowały się także pieczęcie: litewska Aleksandra Jagiellończyka i dwie wielkie litewskie.

II. 3. F101-70. Dokument, w którym Jan II Kazimierz, król polski i wielki książę litewski, po śmierci Tomasza Bildziukiewicza, na urząd wójta miasta Wilna, powołuje Józefa Piotrowicza, pisarza wileńskiego. Warszawa, dn. 3 grudnia 1649 r. Fot. LNMMB

W kolekcji wyróżnia się również przywilej Zygmunta II Augusta z 9 marca 1552 r., w którym oświadcza on urzędnikom i mieszkańcom miasta Wilna, że żaden z obywateli nie będzie zwolniony od obowiązków przed państwem i miastem (F101-27). Co spowodowało ukazanie się takiego dokumentu? W piśmie czytamy, że zdarzały się przypadki, gdy obywatele nadużywali tego prawa, dlatego władca postanowił w przyszłości takich ulg nie nadawać. Dokument jest potwierdzony pieczęcią mniejszą odciskaną.

Cennym źródłem do poznania historii i prawa miasta są przywileje nadawane cechom rzemieślniczym i gildiom kupieckim oraz statuty takich korporacji. Na Litwie pierwsze dwa cechy powstały w 1495 r. w Wilnie; w 1795 r. działało ich już 38. Większość członków cechów stanowili mieszczanie i mieszkańcy miast, należeli do nich jednak również przedstawiciele ubogiej szlachty (Merkys, Samalavičius, 2003, s. 742–743).

W zbiorze pergaminów znalazły się dokumenty sześciu cechów wileńskich. Jako jeden z pierwszych został założony cech krawców (1495), który w XVIII w. liczył ok. 80 członków; o krawcach wspomina się również w I Sta-

tucie WKL i inwentarzach z XVI w. (Petrauskas, 2012, s. 756). W kolekcji znajduje się kilka dokumentów tego cechu wspólnie oprawionych w jeden tom[13]. Są to: dokument z 19 października 1754 r., w którym August III transumuje, potwierdza oraz uzupełnia wcześniejsze dokumenty potwierdzające statut wileńskiego cechu krawców, w tym krawców narodowości niemieckiej; przywilej Jana III Sobieskiego z 18 grudnia 1678 r., transumujący i potwierdzający przywilej Jana II Kazimierza z 23 marca 1665 r. oraz dekret magistratu wileńskiego z 3 sierpnia 1729 r. (F101–110). Pieczęci brak.

W 1509 r. w Wilnie powstał cech cyrulików, potem nazwany cechem cyrulików i chirurgów (Andriušis, Samalavičius, 2003, s. 67). W 1522 r. Zygmunt II August zatwierdził statut tego cechu, a w 1584 r. Stefan Batory zakazał zajmowania się fryzjerstwem i chirurgią w Wilnie, Kownie i innych miastach WKL rzemieślnikom nienależącym do cechu. Zbiór zawiera 4 przywileje konfirmacyjne: z 20 kwietnia 1667 r. Jana II Kazimierza, z 15 listopada 1679 r. Jana III Sobieskiego, z 18 marca 1713 r. Augusta II i z 9 stycznia 1735 r. Augusta III, potwierdzające wszystkie przywileje nadane przez ich poprzedników wileńskiemu cechowi cyrulików i chirurgów. Podane są warunki i porządek przyjmowania nowych członków, zezwolono na tropienie osób, które bezprawnie zajmują się leczeniem a nie są w stanie udowodnić, że znają się na tym rzemiośle. Dla tych, którzy wykonują czynności cyrulików, nie należąc do wileńskiego cechu cyrulików-chirurgów, przewidziane są grzywny za nieprzestrzeganie warunków statutu (F101-80, 87, 93, 106). Na dokumentach F101–93 i 106 zachowały się pieczęcie mniejsze litewskie.

Godne uwagi są przywileje Augusta II i Augusta III, potwierdzone pieczęcią wielką WKL. Rękopisy zostały bogato zdobione: inicjały „A" z herbem rodu królów tworzą jedną kompozycję z inicjałem „S", zdobionym rysunkami oraz ornamentem roślinnym. Marginesy ozdobiono ramką z winiet i rysunków aniołków i kolorowych kwiatów, potwierdzone pieczęcią wielką WKL. Przywilej Augusta III jest jednym z kilku dokumentów kolekcji z iluminacją barwną, w tekście wyróżniają się napisane czerwoną farbą litery imion królów polskich i wielkich książąt litewskich (F101-106). Są to wspaniałe przykłady sztuki barokowej.

Cechu szewców dotyczą dwa przywileje – dokument z 26 listopada 1560 r., w którym Zygmunt II August transumuje i potwierdza własny, zniszczony w czasie pożaru, przywilej z 9 grudnia 1552 r. o założeniu wileńskiego cechu szewców, zatwierdzający jego statut (F101-30, fragment pieczęci małej litewskiej), a także dokument z 1 lipca 1579 r. Stefana Batorego, zatwierdzający statut cechu (F101-39). Pieczęci brak.

Do kolekcji trafił przywilej zakładu cechu konwisarzy – nadał go 23 lipca 1633 r. Władysław IV Waza i zatwierdził statut cechu, a transumował go 17 sierpnia 1664 r. Jan II Kazimierz (F101-76). Pieczęci brak.

[13] Według opisu H. Łowmiańskiego było łącznie 26 kart. Zachowało się pięć kart.

II. 4. F101-93. Dokument, w którym August II, król polski i wielki książę litewski, potwierdza wszystkie przywileje nadane przez jego poprzedników wileńskiemu cechowi cyrulików-chirurgów. Warszawa, dn. 18 marca 1713 r. Fot. LNMMB

Najliczniejsza jest grupa dokumentów dotyczących cechu rzeźników – liczy pięć jednostek. Najwcześniejsze jest pismo Rady wileńskiej z 15 października 1597 r., którym transumuje ona oraz uzupełnia przywilej Zygmunta III Wazy z 15 kwietnia 1596 r., ustanawiający wileński cech rzeźników oraz zatwierdzający jego statut (F101-44; wypis z ksiąg Rady wileńskiej, potwierdzony pieczęcią wielką miasta Wilna)[14]. Jest to pieczęć z lat 1504–1655 wykonana z czerwonego wosku. Legenda łacińska wzdłuż brzegu pieczęci: SIGILLVM MAIVS CIVITATIS VILNENSIS, w centrum wkomponowany wizerunek kroczącego po wodzie św. Krzysztofa. Dwiema rękami opiera się on o laskę, na jego lewym ramieniu siedzi Dzięciątko Jezus, które trzyma w prawej rączce jabłko królewskie (Rimša, 1999, s. 582–583). Kolejny dokument datowany jest na 30 marca 1635 r. Władysław IV Waza transumuje,

[14] Prawo do zatwierdzania statutów cechów w 1552 r. nadane zostało również magistratowi miasta Wilna (Merkys, Samalavičius, 2003, s. 742).

potwierdza oraz uzupełnia w nim przywilej poprzednika (F101–59). Dalej zamieszczono wypis z ksiąg Metryki Litewskiej, wydany cechowi 8 kwietnia 1665 r. i zawierający dokument z 9 marca 1665 r., w którym Jan II Kazimierz transumuje, potwierdza oraz uzupełnia wcześniejsze dokumenty dotyczące działalności wileńskiego cechu rzeźników (sześć dokumentów, po trzy przywileje i dekrety). Są to: odpis, księga, 10 kart, oprawy brak (F101-77). Ostatni dokument – to pismo z 12 grudnia 1646 r., w którym Władysław IV Waza transumuje i potwierdza dekret komisarzy królewskich z 18 września 1646 r. w sprawie wileńskiego cechu rzeźników z magistratem wileńskim o zmniejszenie podatków – sprawa została rozstrzygnięta na korzyść cechu (F101-66, pieczęć wielka litewska).

W średniowieczu cechy fundowały kaplice i ołtarze swoich świętych patronów, uczestniczyły w procesjach religijnych pod chorągwiami cechowymi. Przykładem był cech rzeźników, który opiekował się ołtarzem i obrazem Najświętszej Marii Panny w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Wilnie. Kolekcja zawiera pismo z 24 stycznia 1607 r. Laeliusza Fauentinusa, prowincjała braci franciszkanów kowentualnych Królestwa Polskiego i WKL, oraz Antoniego Gatueliusa, wikariusza i kustosza wileńskiego, zezwalające cechowi na taką działalność (F101-49). Zachowały się trzy pieczęcie wielkie kancelarii braci franciszkanów konwentualnych.

Cech garncarzy w Wilnie powstał w XVII w., o czym wspomina przywilej Jana II Kazimierza z 6 czerwca 1664 r., zatwierdzający statut cechu (F101–74, pieczęć wielka litewska). W zbiorze zachował się też ówczesny odpis (F101–75). Oprócz wymienionych dokumentów jest też pismo z 3 grudnia 1674 r., w którym wileńska Rada miejska potwierdza ustawę dotyczącą obrzędów przy ołtarzu w kościele Św. Trójcy dla wileńskich cechów: stelmachów, garncarzy, iglarzy (F101–84). Dokument został potwierdzony pieczęcią stolicy WKL miasta Wilna. Jest to pieczęć z lat 1658–1684, Legenda łacińska SIGILLVM CIVITATIS VILNENSIS METROPOLIS MDL (Rimša, 1999, s. 591–592).

Warto zwrócić uwagę na niewielką grupę pergaminów: trzy pisma wójta, burmistrzów i rajców miasta Wilna z 14 stycznia 1668 r., 28 listopada 1675 r. i 18 marca 1677 r. – na podstawie przywilejów zwalniające wykazanych w nich kupców od płacenia cła na terytorium Rzeczypospolitej (F101–81, 85, 86).

Ciekawe, że teksty tych pism dotyczących handlu bezcłowego są równoległe w językach łacińskim, polskim oraz ruskim. Pierwsze dwa rękopisy posiadają iluminacje barwne: litery incipitu, imiona króla i kupców zdobione czerwoną farbą. Pisma są bogato zdobione winietami, a dwa ostatnie potwierdzone pieczęcią stolicy WKL miasta Wilna, analogiczną jak w dokumencie F101–84.

Kolekcja zawiera kilka przywilejów nadanych dostojnikom, szlachcie i mieszczanom WKL: za zasługi dla państwa i służbę wojskową monarcha daruje ziemię i dwory (16 kwietnia 1465 r. Kazimierz IV Jagiellończyk

II. 5. F101-86. Dokument, w którym wójt, burmistrzowie i rajcy miasta Wilna, na podstawie przywileju Jana III Sobieskiego, króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego, zezwalającego mieszkańcom miasta Wilna na bezcłowy przejazd przez terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów, zwalniają Jana Jachimowicza, kupca i mieszczanina wileńskiego, od płacenia cła. Wilno, 18 marca 1677 r. Fot. LNMMB

daruje Janowi Kieżgajle, staroście ziemskiemu żmudzkiemu, trzy dwory na Żmudzi (F101–7) – zwracają uwagę oryginalne inicjały i incipity, zdobione gotyckim ornamentem, zachowała się pieczęć litewska; pismo Stefana Batorego z 13 lutego 1581 r. dotyczące dowódcy wojsk węgierskich Gabryela Bekiesza Skornatu[15] (F101–38, fragment pieczęci wielkiej litewskiej).

[15] Gabriel Bekiesz Skornatu, młodszy brat Kacpra Bekiesza, znanego dowódcy węgierskiego. Po śmierci Kacpra Bekiesza (w Grodnie w 1580 r.) został on mianowany wodzem armii węgierskiej. Brał udział w oblężeniu Połocka, Wielkich Łuków i Pskowa, gdzie zginął 8 września 1581 r. (Ragauskienė, 2013, s. 28). W Wilnie jest Góra Bekiesza, gdzie został pochowany Kacper Bekiesz.

Il. 6. F101-7. Dokument, w którym Kazimierz IV Jagiellończyk, król polski i wielki książę litewski, daruje Janowi Kieżgajłowiczowi, staroście ziemskiemu żmudzkiemu, 3 dwory na Żmudzi. Grodno, [16 kwietnia] 1465 r. Fot. LNMMB

Inny przywilej potwierdza prawa własności do dworu i ziemi (cztery pisma Zygmunta Starego – z 2 stycznia 1519 r. szlachcica Jurija Fiodorowicza Chreptowicza do dworu Korejwiszki w powiecie trockim (F101–20, pieczęć mniejsza litewska); dwa – z 8 grudnia 1522 r. i z 5 września 1526 r. szlachcica Iwana Timofiejewicza Pleszczejewa Jurłowa do dworów na Żmudzi, czterech karczem oraz dwu domów w mieście Wilnie (F101-23, 24) oraz pismo z 24 sierpnia 1522 r., którym transumuje i potwierdza dwa akty kupna działek ziemi przez wójta kiejdańskiego Jerzego Andrychowicza (F101-21). Są tu też dwa przywileje potwierdzenia prawa własności Zygmunta II Augusta – z 19 listopada 1559 r., nadane Hieronimowi Aleksandrowiczowi Chodkiewiczowi, staroście żmudzkiemu (F101–29, pieczęć mniejsza litewska), któremu potwierdza jego prawo własności do wcześniej nadanych mu ziem: dworku hrinkowskiego, należącego do królewskiego dworu mścibohowskiego i miasteczko Swisłocz – do dworu w Wołkowysku. Drugi – z 16 sierpnia 1565 r. – nadaje ziemianinowi Stiepanowi Tarnowskiemu (F101–32; pieczęć mniejsza litewska) prawo do dwóch wsi we włości hruścieńskiej i dwóch w Sołkinikach (pow. trocki). Dokumentami monarchowie zwalniają swych podwład-

nych od opłat (pismem z 22 grudnia 1650 r. Jan II Kazimierz zwalnia Piotra Dąbrowskiego i jego żonę Barbarę Gutowską od opłat za nabytą zabudowaną działkę ziemi w mieście Brześciu – F101–72, pieczęć wielka litewska), potwierdzają testamenty (22 września 1582 r. Stefan Batory transumuje i potwierdza dokument Waleriana Protasewicza, biskupa wileńskiego, z 13 lutego 1566 r., potwierdzający testament Doroty Bartłomiejówny, która swój majątek zapisuje mężowi Stefanowi Hrehorowiczowi – F101–36). Na niektórych dokumentach są pieczęcie małe WKL.

Pergaminy zawierają źródła historyczne do studiów nad utwierdzeniem się i działalnością kościoła katolickiego w WKL od końca XIV do XVIII w. Władcy przyznawali ziemię i inne środki dochodu dla biskupów i kapituł, fundacji na rzecz kościołów, cerkwi i klasztorów. Zachowało się siedem takich dokumentów, pięć z nich dotyczy dochodów przekazanych klasztorowi augustianów w Brześciu, który został założony przez Witolda w 1380 r. (on też fundował działki ziemi w mieście Brześciu oraz wieś Kostomłoty) (Jagminas, 2002, s. 208). W kolekcji przechowywane są transumpty Aleksandra Jagiellończyka z 24 czerwca 1502 r. (F101-19), Stefana Batorego z 12 maja 1579 r. (F101-35) i Jana II Kazimierza z 5 maja 1649 r. (F101-69). Kolejny dokument – to potwierdzenie Stefana Batorego z 25 kwietnia 1580 r., nadający księdzu Stanisławowi Jendrowskiemu, przeorowi klasztoru brzeskiego, prawa klasztoru do części posiadłości kostomłockiej (F101-37). Jest też dekret Trybunału WKL z 22 sierpnia 1628 r. w sprawie sporu klasztoru z koniuszym WKL Krzysztofem Chodkiewiczem o zapłacenie dziesięciny z posiadłości Trostienickoje[16] i do niej należących folwarków (F101–52, wypis z ksiąg Trybunału WKL, pieczęci brak). Pieczęcie mniejsze litewskie są na pergaminach F101–19 i 35, na pozostałych brak.

Są dwa dokumenty fundacyjne dla kościołów – Zygmunt I Stary w październiku 1529 r. nadaje fundację kościołowi milejczyckiemu[17] (F101–25), a Władysław IV Waza 13 kwietnia 1639 r. swym pismem potwierdził fundację starosty upickiego Eustachego Kurcza franciszkanom grodzieńskim (F101–62). Natomiast Zygmunt III Waza 28 kwietnia 1606 r. na prośbę Hieronima Wołowicza, ciwuna pojurskiego, przydziela zaniedbanemu kościołowi żwingiańskiemu[18] działki ziemi, wyznacza daninę oraz podatki i obciąża nimi chłopów w parafii (F101–48, fragment pieczęci wielkiej litewskiej).

Niemałą grupę dyplomów stanowią dokumenty papieskie (bulle i brewe). Kolekcja zawiera ich 11, zostały one nadane biskupstwom litewskim. Część

[16] Dwór Trostienice (Trostienickoje?), Białoruś, miejscowość dokładnie nieustalona.

[17] Milejczyce, miasteczko w Polsce. Prawo magdeburskie zostało nadane 14 maja 1516 r. przez Zygmunta I Starego. Od 1588 r. Milejczyce podlegały brzeskiej ekonomii królewskiej (Michaluk, 2002, s. 148).

[18] Żwingi (lit. Žvingiai), miasteczko na Żmudzi, w obecnym rejonie Šilalė (Szyłokarczma). Kościół znany od 1588 r. (Krasauskas, 1966, s. 455-456).

z nich – to indulgencje papieskie dla uczęszczających do kościołów wierzących: Benedykta XIII i Klemensa XII – dotyczy kościoła Św. Trójcy w Rudaminie (pow. grodzieński) 1726, 1730 r. (F101–95, 97), Piusa VI – w Łopiach[19] (pow. kowieński), 1791 r. (F101–153), Piusa VII – w Sołobodce (pow. grodzieński), 1823 r. (F101–150) w biskupstwie wileńskim[20], a w biskupstwie żmudzkim – Piusa VI – dotyczący kościoła w Barszczycach[21], 1788 r. (F101–152) i Urbana VIII – dla członków bractwa Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa kościoła w miasteczku Żagorach[22], z 1693 r. (F101-63). Jest to jedyna zdobiona bulla w tej kolekcji – pierwsze słowo „Urbanus" i litery incipitu oraz lewa strona marginesu obficie ozdobione ornamentem roślinnym (atrament), zachowała się ołowiana pieczęć papieża.

Oprócz wymienionych znane jest też pismo Leona XIII dla kapituły katedry wileńskiej, potwierdzające nominację Antoniego Franciszka Audzewicza na biskupa wileńskiego w 1889 r. (F101–154), dwa brewe z lat 1898 i 1899 dla księdza biskupstwa żmudzkiego Antoniego Pavilonisa, zezwalające na święcenie dewocjonaliów i odprawianie mszy świętych za zmarłych (F101–134, 135), zezwolenie Piusa VI do posiadania przenośnego ołtarzyka, wydane Adamowi Kozakowskiemu, sędziemu pow. kowieńskiego w 1786 r. (F101–118) oraz pozwolenie Grzegorza XVI na ślub mieszkańców miasta Wilna – krewnych Piotra Borowskiego i Zuzanny Morowskiej, 1835 r. (F101–151).

LEO PP. XIII.

Il. 7. F101-134. Dokument, w którym papież Leon XIII księdzu biskupstwa żmudzkiego Antoniemu Pavilonisu zezwala na święcenie dewocjonaliów. Rzym, dn. 22 stycznia 1898 r. Fot. LNMMB

[19] Łopie (lit. Lapės), miejscowość w obecnym rejonie Kowna (lit. Kaunas).
[20] Biskupstwo wileńskie wówczas obejmowało większą część Litwy i Białorusi.
[21] Barszczyce (lit. Barstyčiai), miejscowość w obecnym rejonie szkudzkim (lit. Skuodas).
[22] Żagory (lit. Žagarė), miasteczko w okręgu szawelskim (Šiauliai).

Jak i w całej niemal Europie, na Litwie od XVI w. rozwinął się ruch reformacyjny. Zwyciężył wówczas odłam ewangelicko-reformowany (kalwiński). Chociaż konfederacija warszawska z roku 1573 zapewniała innowiercom równouprawnienie z katolikami i opiekę państwa, nie zapobiegła jednak wzrostowi nietolerancji wyznaniowej: niejednokrotnie dochodziło do wrogich wystąpień katolikow przeciwko kalwinistom, tzw. tumultów religijnych. Po trzykrotnim zburzeniu zboru kalwińskiego w Wilnie, wyrokiem sejmowym z roku 1640 zbór został przeniesiony za miasto, „aby z powinnosci swoiey pokoiu bespieczenstwa wnętrznego y zgody przestrzegaiąc, wszytkim okazyom y tumultom zabiegali”[23]. Stanowisko monarchii też decydowało, czy te gwarancje będą realizowane. Wyróżniający się swoją tolerancją religijną Władysław IV Waza i Jan III Sobieski usiłowali doprowadzić do porozumienia między wyznaniami, lecz koniec XVII w. to dominacja religii katolickiej.

Zbiór pergaminów zawiera pismo Jana III Sobieskiego z 20 lutego 1683 r., potwierdzające przywilej Władysława IV Wazy z 20 lipca 1633 r., nadający innowiercom (ewangelikom reformowanym) wileńskim prawo wyznawania swej wiary, zbierania się i modlenia w zborze przed Bramą Trocką w mieście Wilnie oraz rozkazuje wszystkim obywatelom WKL, a szczególnie jurysdykcjom wileńskim, przestrzegać porządku (F101–89, pieczęć wielka litewska).

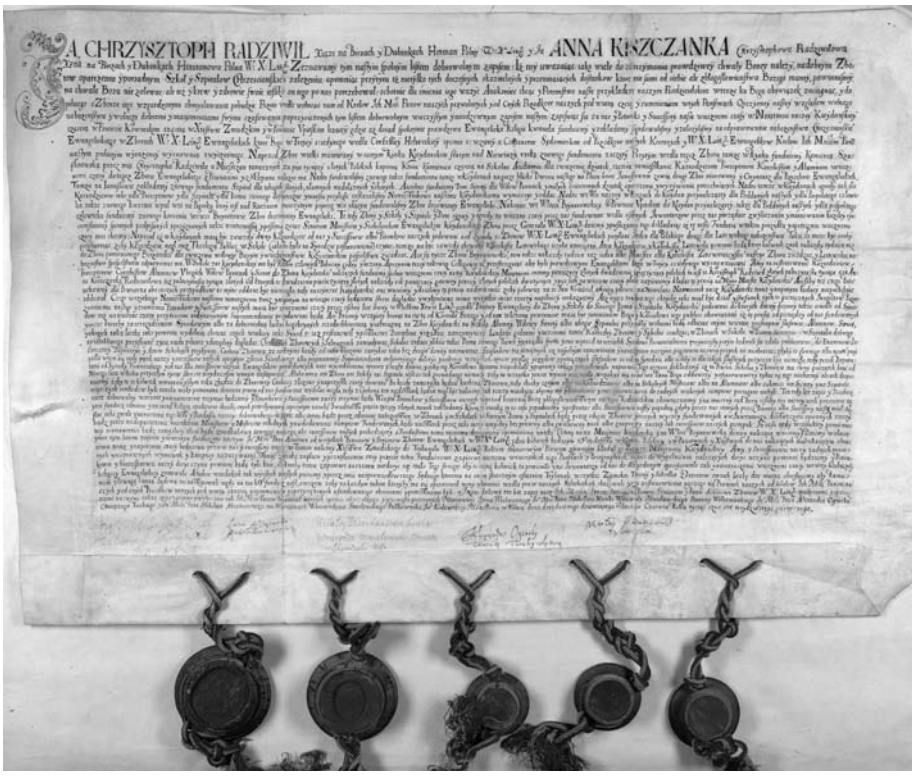
Radziwiłłowie, przedstawiciele najpotężnieszego rodu możnowładców owego czasu, protektorzy reformacji na Litwie, pociągnęli za sobą do kościoła reformowanego znaczną część magnatów i szlachty WKL, która czynnie wspierała wspólnotę. Potwierdzają to cztery dokumenty z kolekcji: Krystyna Nonartowna Kęstortowa, sędzina ziemska żmudzka, w 1618 r. nadała fundację zborowi w Mackiszkach[24] (F101–50); Marusza Radzymińska Talwoszowa, kasztelanowa żmudzka – zborowi w Szylanach (1629 r., wypis z ksiąg Trybunału WKL, pieczęć sądu ziemskiego wileńskiego; F101–53); Krzysztof Radziwiłł, hetman polny WKL, i jego żona Anna Kiszczanka Radziwiłłowa – kalwinistom kiejdanskim (1631 r., F101–57), a Dorota Zawiszanka Podbereska, marszałkowa brasławska – zborowi w Dziewiałtowie (1638 r., F101–61)[25]. Pergaminy zostały potwierdzone pieczęciami sygnatowymi donatorów i świadków.

Zachował się także akt sprzedaży w 1590 r. kamienicy Piotra Stabrowskiego, ciwuna wieświańskiego, wileńskim ewangelikom reformowanym (wypis z ksiąg Trybunału WKL, F101–41, pieczęci brak). Rękopis ten jest bogato zdobiony – inicjały „Â” i „ï” są ozdobione ornamentem plecionym (w kolorach złotym, zielonym, czerwonym i ciemnoniebieskim), zamknięte kontury rysunków zdobiono zielonymi kropkami oraz kwiatami. Litera „ä” oraz „wyniesiona“ litera „ñ” są ozdobione kwiatami o kształcie trójliści (atrament oraz farba koloru złota), podobnie jak ogonki liter ostatnich wierszy. To jeszcze jeden wspaniały przykład iluminacji barwnej.

[23] F101–89.

[24] Powiat lidzki, obecnie Białoruś.

[25] Te trzy ostatnie miejscowości znajdują się na Litwie.

II. 8. F101-57. Dokument, w którym Krzysztof Radziwiłł, książę na Birżach i Dubinkach, hetman polny WKL, i jego żona Anna Kiszczanka Krzysztofowa Radziwiłłowa, księżna na Birżach i Dubinkach, hetmanowa polna WKL nadają fundację ewangelikom reformowanym w Kiejdanach, ustalają porządek kierowania fundacją. Wilno, 29 czerwca 1631 r. Fot. LNMMB

Istotne znaczenie mają pisma przedstawicieli Kościoła katolickiego: papieży, biskupów, przeorów klasztorów. Do tej grupy pism we wspomnianej kolekcji można dołączyć kilka pojedynczych dokumentów. Interesujące jest pismo generalnego protektora arcybractwa nauki chrześcijańskiej w Rzymie Antoniusza Barberiniego, potwierdzające zaliczenie takiego bractwa, utworzonego przy katedrze w Miednikach[26] w 1630 r. (F101–54). Na uwagę zasługuje również pismo z 27 stycznia 1650 r. Andrzeja Gembickiego, biskupa łuckiego i brzeskiego, transumujące i potwierdzające dokument Jana II Kazimierza, który transumuje i potwierdza dokument fundacyjny Kazimierza Leona Sapiehy, podkanclerzego WKL, potwierdzony dekretem z 1635 r., na rzecz klasztoru kartuzów reguły św. Brunona w Biarozie[27] (F101–71).

[26] Obecnie katedra św. św. Piotra i Pawła w Worniach (lit. Varniai) na Żmudzi.

[27] Kartuzi na Litwie mieli jeden klasztor – w Biarozie (woj. brzeskie, ob. Białoruś). Leon Sapieha zbudował klasztor w stylu barokowym; zamknięty przez władze rosyjskie w 1838 r. (Laukaitytė, 2006, s. 511).

Podobny charakter ma pismo z 27 grudnia 1815 r. Antoniusza, prowincjała litewskiego zakonu trynitarzy, zezwalające Stanisławowi Biermanowi, dziekanowi wyłkowyskiemu, na ustanowienie przy kościele nowomiejskim biskupstwa wigierskiego bractwa trynitarskiego (F101–126). Dzięki kolorowemu rysunkowi najpewniej cudownego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej oraz dedykacji zakonników jezuitów kolegium kroskiego[28], wyróżnia się też pergamin z 1733 r. (F101–149), z nadaniem dla Łucji Marianny Ludwiki Chreptowiczówny, przełożonej kroskiego klasztoru benedyktynek.

Do grupy dokumentów pisanych przez szlachtę WKL należą trzy akty sprzedaży i darowizny ziemi. Dokument z 23 sierpnia 1538 r. poświadcza sprzedaż dworu Korejwiszki w powiecie trockim (F101–26) Jurija Fiodorowicza Chreptowicza rodzonej siostrze Hannie Chreptowiczównie Podcetkowskiej. Majątek ten 22 października 1552 r. podarowała swemu mężowi, Marcinowi Podcentkowskiem (F101–28). 28 czerwca 1596 r. ziemianin Jan Adamowicz Hajko sprzedał Szczęsnemu Bohumatce dwór Lebiedzkoje Hajkowskoje[29] (wypis z ksiąg Trybunału WKL, pieczęć województwa wileńskiego F101–43). Niniejsze dokumenty wyróżniają się wieloma pieczęciami sygnetowymi. Czwarty dokument to już wspomniany akt sprzedaży kamienicy przez Piotra Stabrowskiego (F101–41).

Informacji genealogicznych dostarczają tzw. dokumenty edukcji, tzn. dowody pochodzenia szlacheckiego z końca XVIII – początku XIX w. Zachowały się dowody, wydane 18 grudnia 1818 (?) r., dotyczące rodu Januszewskich herbu Pobóg (F101–127*)* oraz 1 sierpnia 1821 r. – rodu Klimowiczów (z Klimonta) herbu Kościesza (F101–124). Oba dokumenty to wypisy z ksiąg szlachty gubernii litewsko-wileńskiej, potwierdzone pieczęcią Zgromadzenia Szlacheckiego tej gubernii.

Pozostałą część kolekcji pergaminów (86 jednostek) tworzą dokumenty niezwiązane pochodzeniem lub treścią z Litwą. Niestety, brak jest wiadomości o okolicznościach znalezienia się ich w bibliotece, przypuszcza się, że pochodzą one z dworów lub bibliotek prywatnych. Wyróżniłam wśród nich kilka grup, które pokrótce omówię.

Dokumenty papieskie, których jest 35, datowane są na lata 1477–1899. Bulle papieskie w odróżnieniu od przywilejów mają skromny wygląd, pisane są na grubym pergaminie, niektóre ozdobione, pod tekstem znajduje się ołowiana pieczęć. Brewe, pisma dotyczące spraw mniejszej wagi, sporządzane są na cienkim pergaminie, opatrzone czerwoną woskową pieczęcią papieską. Oprócz wspomnianych 11 pism nadanych Litwie, pozostałe dotyczą biskupstw w miejscowościach: Benewent, Mileto, Perugia, Parma i innych, położonych w środkowych i północnych Włoszech. Są to pisma duchownych, mianujące na urzędy kościelne (F101–42, 46, 91, 92,

[28] Kroże (lit. Kražiai) – miasteczko na Żmudzi. Działało tutaj jedno z najwybitniejszych kolegiów jezuickich, ufundowane w 1614 r. przez hetmana Chodkiewicza (Pacevičius, 2006, s. 743).

[29] Białoruś, miejscowość dokładnie nieustalona.

99, 100, 105, 133), nadające beneficja (F101–60, 96, 132), prawa na budowanie kościołów czy zakładanie kaplic osobom świeckim (F101–9, 109, 123), zezwolenia na ślub (F101–45, 111, 117), pisma dotyczące posiadłości kościelnych, podatków (F101–47, 115, 128, 129, 130, 131).

Dokumenty odnoszące się do historii Włoch, których jest 25, pisane w XIV-XVIII w. (wśród nich – najstarszy dokument w kolekcji – list sprzedaży gruntów z 1329 r. (F101–1)), pisane są w językach łacińskim i włoskim. Są to pojedyncze pisma władców poszczególnych księstw, dostojników kościelnych i świeckich, osób sądowych – w sprawach dysponowania majątkiem (F101– 2, 5, 6, 10, 12, 13, 16, 17, 40, 88), sądowych (F101–3, 4, 8, 11, 14, 51, 65, 73, 79, 94), dotyczących mianowania na urzędy (F101–113, 114), potwierdzających wyświęcenie na księdza (F101–98). Warto też wymienić rozporządzenie cesarza Franciszka I[30] z 1757 r., z jego własnoręcznym podpisem (F101–112). Jak już była mowa wcześniej, większa część pism papieskich również jest skierowana do adresatów włoskich.

Ta grupa dokumentów wyróżnia się wyglądem: niejeden wczesny dokument pisany jest na długim, nieobciętym na dole pergaminie (np. długość pisma F101–73 – 218 cm), częste są rysunki przedstawiające *chrismon* lub krzyż – symboliczny znak chrześcijański (Semkowicz, 1999, s. 50). Późniejsze dokumenty są pięknie ozdobione, np. pismo Giovaniego Assencio de Goyzueta, marszałka wojsk króla Sycylii Ferdynanda IV, zawiera też kolorowy rysunek herbu króla, a inicjał zdobi miniatura, przedstawiająca port w Neapolu i Wezuwiusz (F101–113).

Dokumenty historyczne dotyczące Francji (12) datowane na lata 1640–1811, pisane są w językach francuskim i łacińskim (F101– 64, 102, 103, 107, 108, 116, 119, 120, 121, 122). Są to dokumenty prawne, większość z nich – to orzeczenia sądów Maubourguet i Tuluzy w sprawach dziedzicznych, zwrotu długów. Wyróżnia się umowa małżeńska, podpisana przez Nicolasa Amanda Delafosse'a i Marie Julie Adilaide Drouet w 1811 r. (F101–125). Ciekawe jest świadectwo przyznania tytułu magistra sztuki uniwersytetu paryskiego dla Giuseppego Dumesnile w 1739 r. (F101–104).

Z historią Rosji związane są poświadczenia o nadaniu stopni wojskowych i rang cywilnych poszczególnym osobom przez władców rosyjskich. Zbiór zawiera cztery takie dokumenty. Są to pisma Aleksandra I i Mikołaja I nadane junkrowi Piotrowi Tarnowskiemu, który w 1819 r. otrzymał stopień korneta, w 1820 r. – porucznika, a w 1829 r. – sztabs-rotmistra (F101–155, 156, 157). Natomiast cesarz Mikołaj I w 1837 r za pilną służbę nadał Francowi Jabłonskiemu rangę 14 klasy (F101–158). Niestety, nie udało się ustalić personaliów tych osób oraz ich potencjalnych więzi z Litwą.

Na zakończenie chcę przedstawić kilka uwag o pozostałych dokumentach (10). Nazwa kolekcji wskazuje, iż jedynym kryterium branym pod

[30] Franciszek I Stefan Lotaryński (1708–1765) – książę Lotaryngii, książę Cieszyna, wielki książę Toskanii, Święty Cesarz Rzymski; żona Maria Teresa Habsburg (Barelli, 2010, s. 718).

uwagę przy tworzeniu zbioru był materiał, na którym zostały spisane dokumenty, czyli pergamin. Dlatego do kolekcji przyłączona została też jedyna księga rękopiśmienna – odpis z XIV w. traktatu znanego średniowiecznego teologa Hugona de Folieto (XII w.) *De claustro anime* (63 karty, F101–18). Trafił on do biblioteki w Wilnie w latach 1946-1947 z biblioteki uniwersytetu w Królewcu[31]. Rękopis jest iluminowany kolorowymi inicjałami.

Największy dokument w kolekcji, mający rozmiar ok. 2 m² – to drzewo genealogiczne rodu Wallenrodtów[32]; wpisano w nim 192 imiona przedstawicieli tego rodu (dokument z XVIII–XIX w.). Niestety, pergamin ma defekty, brak części tekstu (F101–90). W kolekcji znajdują się również dwa poświadczenia szlachectwa – mieszczanina miasta Arnstein w Bawarii Hannsa Loutzenbrönnera Juniora (F101–34) i arystokraty brytyjskiego Gordona – ten ostatni ozdobiony jest portretem (drzeworyt) i sześcioma kolorowymi herbami rodu Gordonów (F101–83). Pozostałe dokumenty – to fragmenty ksiąg kościelnych i naukowych: Prołogu (jęz. cerkiewno-słowiański, ~ XIV w., F101–136), mszału z modlitwami na tydzień przed Wielkanocą (Ewangelia Marka, jęz. łaciński, ~XV w., F101–138), śpiewnika (jęz. łaciński, ~XVI w., F101–141), rozprawy liturgicznej (jęz. łaciński, ~XVI w., F101–140), traktatów z dziedziny medycyny i fizyki (jęz. łaciński, ~XVI w., F101–137, 139). Są to dokumenty zawierające tylko po jednej karcie, przedtem były wykorzystane do oprawy innych książek.

Reasumując możemy stwierdzić, że dokumenty pergaminowe są źródłem informacji z zakresu historii, paleografii, sfragistyki, historii religii, sztuki, geografii historycznej, językoznawstwa oraz innych dyscyplin dla naukowców, studentów i wszystkich interesujących się różnymi aspektami życia XV-XIX-wiecznej Litwy, Polski, Białorusi.

Dokumenty z zakresu historii i prawa Włoch, Francji i innych krajów wciąż czekają na swoich badaczy. Od czasu odrodzenia niepodległości Litwy obserwuje się stały wzrost zainteresowania dziejami WKL, są prowadzone badania nad źródłami do historii WKL, uwieńczone ich wydaniem. Aktualizacja wspomnianego zbioru pergaminów może przyczynić się do nowego odczytania dawnych źródeł do historii WKL i współczesnego zinterpretowania ich zawartości.

Na zakończenie warto byłoby porównać zawartość kolekcji pergaminów ze zbiorów LNMMB z kolekcjami znajdującymi się w innych bibliotekach na Litwie.

Nieliczną kolekcję pergaminów z Działu Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego stanowi zbiór 106 jednostek[33]. Są to m. in.: F80 – pergaminy (66 jednostek), F12 – Joachim Lelewel (4 jednostki), F45 – rękopiśmienne nuty (10 jednostek), F13 – Academia et universitas Vilnensis

[31] W l. 1946-1947 odbyło się kilka ekspedycji archeograficznych do Prus Wschodnich, wskutek czego do biblioteki trafiły dokumenty i książki z różnych instytucji tego kraju (Žebrytė, 1991, s. 33).

[32] Wallenrodte – znany ród rycerski, wywodzący swoje korzenie z Frankonii, istniejący dotychczas (Gudavičius, 2006, s. 504).

[33] Za tę informację jestem wdzięczna kierowniczce Działu Rękopisów BUW dr. Indze Liepaite.

(1579-1773) (2 jednostki). Pojedyncze pergaminy są też w innych zbiorach tej biblioteki oraz w Muzeum Nauki. Chodzi o kolekcję pergaminów z dawnej Wileńskiej Biblioteki Publicznej (większa jej część jest przechowywana w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich), resztki przewiezione z Uniwersytetu Kowieńskiego oraz dokumenty, które trafiły tu innymi drogami. Część kolekcji pergaminów (86 jednostek) jest zdigitalizowana i dostępna na stronie domowej VUB.

Najliczniejszy zbiór pergaminów gromadzi Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich. W Dziale Rękopisów tej biblioteki[34] przechowywanych jest 1412 pergaminów z XI – początku XX w. Jest to jedna z największych kolekcji pergaminów w krajach bałtyckich. Są tu przykłady najstarszych pism, niektóre z nich (np. przywileje wielkich książąt litewskich Jagiełły i Witolda) – to jedyne egzemplarze na Litwie. Nie stanowią one osobnej kolekcji, ale wchodzą w skład sześciu odrębnych zbiorów zróżnicowanych pod względem zawartości (F1, F2, F3, F4, F5, F6). Pojedyncze egzemplarze pergaminów znajdują się również w innych zbiorach. Część pergaminów była opisana już na przełomie XIX i XX w. W 1980 r. Rimantas Jasas opracował katalog pergaminów w porządku chronologicznym, tworząc opisy 1400 jednostek. Powstał też katalog cyfrowy zawierający obrazy 123 pergaminów (chodzi o najstarsze dokumenty, pochodzące z lat 1187-1500)[35] (Pergamentų skaitmeninių). W archiwum „Musicalia"[36] znajduje się 26 rękopisów muzycznych z XV–XVII w. (Musicalia).

Porównując zbiory pergaminów we wszystkich trzech bibliotekach, widzimy, że ze względu na pochodzenie i zawartość są one podobne, szczególnie jeżeli chodzi o dokumenty dotyczące historii dawnego WKL (w tym również Białorusi południowo-zachodniej). Rzecz jasna, różni są autorzy i odbiorcy dokumentów. Poza tym w zbiorach biblioteki im. Wróblewskich znajduje się sporo pism z XII–XIII w. dotyczących książąt polskich, polskich feudałów świeckich i kościelnych**,** magistratów – słowem szerszy jest zasięg geograficzny dokumentów (wkracza na teren Polski). Oprócz tego we wszystkich bibliotekach przechowywanych jest sporo dokumentów, które dotyczą obiektów znajdujących się obecnie w granicach Łotwy, Estonii, Rosji, Ukrainy, Niemiec, Austrii, Włoch i Francji.

Reasumując, można stwierdzić, że pergaminy przechowywane we wszystkich bibliotekach tworzą wspólną całość, uzupełniając się wzajemnie, w ten sposób umożliwiają badaczom dostęp do większej ilości źródeł historycznych i prawniczych.

(Z litewskiego przetłumaczyła Irena Fedorowicz)

[34] Za tę informację jestem wdzięczna kierowniczce Działu Rekopisów BLANW Erice Kuliešiene.

[35] Pergamentų skaitmeninių vaizdų archyvas. Pobrane 19 września 2015, z: http://www.mab.lt/pergamentai

[36] Musicalia. Pobrane 19 września 2015, z: http://www.musicalia.lt/

ANEKS

Tabela 1. Przywileje królów polskich i wielkich książąt litewskich (Spis chronologiczny)

Data	Miejsce	Wystawiający	Odbiorca	Postanowienia	Sygnatura
I	II	III	IV	V	VI
[16 kwietnia] 1465	Grodno	Kazimierz IV Jagiellończyk	Jan Kieżgajło, starosta ziemski żmudzki	Pismo darowizny ziemi	F101-7
26 listopada 1492	Troki	Aleksander Jagiellończyk	Mieszkańcy miasta Wilna	Zwalnianie od płacenia cła	F101-15
24 czerwca 1502	Kamieniec	Aleksander Jagiellończyk	Klasztor augustianów w mieście Brześciu	Potwierdzenie założenia klasztoru	F101-19
2 stycznia 1519	Brześć	Zygmunt I Stary	Jurij Fiodorowicz Chrebtowiczi	Potwierdzenie prawa własności	F101-20
[24 sierp-nia] 1522	Grodno	Zygmunt I Stary	Jerzy Andrychowicz, wójt kiejdański	Potwierdzenie aktów kupna działek ziemi	F101-21
8 grudnia 1522	Wilno	Zygmunt I Stary	Szlachcic Iwan Timofiejewicz Pleszczejew Jurłow	Potwierdzenie prawa własności	F101-23
[14 grudnia] 1522	Wołkowysk	Zygmunt I Stary	Magistrat wileński	Potwierdzenie umowy pomiędzy biskupem wileńskim a magistratem w sprawie podziału jurysdykcji	F101-22
5 września 1526	Warszawa	Zygmunt I Stary	Szlachcic Iwan Timofiejewicz Pleszczejew Jurłow	Potwierdzenie prawa własności	F101-24
październik 1529	Wilno	Zygmunt I Stary	Kościoł milejczycki	Przywilej zakładania kościóła	F101-25

I	II	III	IV	V	VI
[9 marca] 1552	Piotrków	Zygmunt II August	Urzędnicy i mieszkańcy miasta Wilna	Ostrzeżenie urzędnikom miasta Wilna	F101-27
19 listopada 1559	Wilno	Zygmunt II August	Jaronim Aleksandrowicz Chodkiewicz, starosta żmudzki	Potwierdzenie prawa własności	F101-29
26 listopada 1560	Wilno	Zygmunt II August	Wileński cech szewców	Potwierdzenie przywileju ustanowienia cechu	F101-30
6 czerwca 1563	Wilno	Zygmunt II August	Szlachta, dworzanie i rycerzy WKL	Zrównanie szlachty wyznania prawosławnego w prawach z katolikami	F101-31
16 sierpnia 1565	Grodno	Zygmunt II August	Ziemianin Stiepan Tarnowski	Potwierdzenie prawa własności	F101-32
1 lipca 1568	Grodno	Zygmunt II August	Dworzanie, książęta oraz szlachta WKL	Zrównanie szlachty a także książąt wyznania prawosławnego w prawach z katolikami	F101-33
12 maja 1579	Wilno	Stefan Batory	Klasztor augustianów w mieście Brześciu	Potwierdzenie przywileju na założenie klasztoru	F101-35
1 lipca 1579	Wilno	Stefan Batory	Wileński cech szewców	Zatwierdzenie statutu cechu	F101-39
25 kwietnia 1580	Wilno	Stefan Batory	Ks. Stanisław Jendrowski, przeor klasztoru brzeskiego Św. Trójcy	Wyrok sądu królewskiego – potwierdzenie prawa klasztoru do części posiadłości kostomołockiej	F101-37
13 lutego 1581	Warszawa	Stefan Batory	Gabryel Bekiesz Skornatu, dowódca wojsk węgierskich	Pismo darowizny ziemi	F101-38
22 września 1582	Wilno	Stefan Batory	Dorota Bartłomiejowna	Potwierdzenie testamentu	F101-36

I	II	III	IV	V	VI
28 kwietnia 1606	Warszawa	Zygmunt III Waza	Kościół zwingiański (pow. tauroski)	Przydzielenie środków, ziemi i daniny oraz podatków	F101-48
17 czerwca 1630	Warszawa	Zygmunt III Waza	Miasto Wilno	Potwierdzenie prawa magdeburskiego	F101-55
18 czerwca 1630	Warszawa	Zygmunt III Waza	Magistrat wileński	Zezwolenie na zwiększenie dochodów	F101-56
23 lipca 1633	Warszawa	Władysław IV Waza	Wileński cech konwisarzy	Przywilej ustanowienia cechu i zatwierdzenie statutu	F101-58
30 marca 1635	Warszawa	Władysław IV Waza	Wileński cech rzeźników	Potwierdzenie przywileju ustanowienia cechu	F101-59
13 kwietnia 1639	Wilno	Władysław IV Waza	Franciszkanie grodzieńscy	Potwierdzenie fundacji	F101-62
12 grudnia 1646	Warszawa	Władysław IV Waza	Wileński cech rzeźników	Potwierdzenie dekretu komisarzy królewskich o zmniejszeniu podatków	F101-66
13 lutego 1649	Kraków	Jan II Kazimierz	Magistrat i mieszczanie wileńscy	Zezwolenie na budowę młynów	F101-67
14 lutego 1649	Kraków	Jan II Kazimierz	Miasto Wilno	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników miastu Wilnu	F101-68
5 maja 1649	Warszawa	Jan II Kazimierz	Klasztor augustianów w mieście Brześciu	Potwierdzenie przywileju na założenie klasztoru	F101-69
3 grudnia 1649	Warszawa	Jan II Kazimierz	Józef Piotrowicz	Powołanie na urząd wójta miasta Wilna	F101-70
22 grudnia 1650	Warszawa	Jan II Kazimierz	Piotr Dąbrowski, Barbara Gutowska	Zwalnianie od opłat za nabytą działkę ziemi	F101-72

I	II	III	IV	V	VI
6 czerwca 1664	Wilno	Jan II Kazimierz	Wileński cech garncarzy	Zatwierdzenie statutu cechu	F101-74
Daty brak (oryginał 6 czerwca 1664)	[Wilno]	Jan II Kazimierz	Wileński cech garncarzy	Zatwierdzenie statutu cechu (odpis)	F101-75
17 sierpnia 1664	Warszawa	Jan II Kazimierz	Wileński cech konwisarzy	Potwierdzenie przywileju ustanowienia cechu	F101-76
9 marca 1665	Warszawa	Jan II Kazimierz	Wileński cech rzeźników	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników (kopia wypisu z ksiąg Metryki Litewskiej)	F101-77
29 stycznia 1667	Jasna Góra	Jan II Kazimierz	Paweł Boima	Powołanie na urząd wójta miasta Wilna	F101-78
20 kwietnia 1667	Warszawa	Jan II Kazimierz	Wileński cech cyrulików-chirurgów	Potwierdzenie przywilejów – uprawomocnienie kary za bezprawne trudnienie się rzemiosłem	F101-80
3 październ-ika 1669	Kraków	Michał Korybut Wiśniowiecki	Miasto Wilno	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników miastu Wilnu	F101-82
15 listopada 1679	Warszawa	Jan III Sobieski	Wileński cech cyrulików-chirurgów	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników	F101-87
20 lutego 1683	Warszawa	Jan III Sobieski	Wileńscy ewangelicy reformowani	Potwierdzenie przywileju, nadającego innowiercom (ewangelikom reformowanym) wileńskim prawo wyznawania swej wiary	F101-89

I	II	III	IV	V	VI
18 marca 1713	Warszawa	August II	Wileński cech cyrulików-chirurgów	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników	F101-93
1 grudnia 1735	Warszawa	August III	Miasto Wilno	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników miastu Wilnu i jego mieszkańcom	F101-101
9 stycznia 1745	Warszawa	August III	Wileński cech cyrulików-chirurgów	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników	F101-106
19 października 1754	Warszawa	August III	Wileński cech krawców	Potwierdzenie wszystkich przywilejów swych poprzedników	F101-110

Tabela 2. Dokumenty papieskie (spis chronologiczny)

Data	Miejsce	Wystawiający	Odbiorca	Postanowienia	Sygnatura
13 sierpnia 1693	Rzym	Urban VIII	Bractwo Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa kościóła w Żagorach (pow. szawelski)	Indulgencja	F101-63
13 marca 1726	Rzym	Benedykt XIII	Kościół Św. Trójcy w Rudaminie (pow. grodzieński)	Indulgencja	F101-95
29 października 1730	Rzym	Klemens XII	Kościół Św. Trójcy w Rudaminie (pow. grodzieński)	Indulgencja	F101-97
28 sierpnia 1786	Rzym	Pius VI	Adam Kozakowski, sędzia pow. kowieńskiego	Zezwolenie na posiadanie oltarzyka	F101-118
6 grudnia 1788	Rzym	Pius VI	Kościół w Barszczycach (pow. telszewski)	Indulgencja	F101-152
[...] sierpnia 1791	Rzym	Pius VI	Kościół w Łopiach (pow. kowieński)	Indulgencja	F101-153
27 czerwca 1823	Rzym	Pius VII	Kościół w Sołobodce (pow. grodzieński)	Indulgencja	F101-150
29 kwietnia 1835	Rzym	Grzegorz XVI	Piotr Borowski, Zuzanna Morowska	Pozwolenie na ślub	F101-151
18 grudnia 1889	Rzym	Leon XIII	Kapituła katedry wileńskiej	Potwierdzenie nominacji biskupiej	F101-154
22 stycznia 1898	Rzym	Leon XIII	Ks. Antoni Pavilonis, biskupstwo żmudzkie	Zezwolenie na święcenie dewocjonaliów	F101-134
1 grudnia 1899	Rzym	Leon XIII	Ks. Antoni Pavilonis, biskupstwo żmudzkie	Zezwolenie na odprawianie mszy św. za zmarłych	F101-135

Tabela 3. Dokumenty prywatne (spis chronologiczny)

Data	Miejsce	Wystawiający	Odbiorca	Postanowienia	Sygnatura
23 sierpnia 1538	Wilno	Jurij Fiodorowicz Chrebtowicz, dworzanin królewski	Hanna Chrebtowna Marcinowa Podcentkowska, dworzanka królewska	Dokument sprzedaży posiadłości	F101-26
22 października 1552	Wilno	Hanna Chrebtowna Marcinowa Podcentkowska, dworzanka królewska	Marcin Podcentkowski, dworzanin królewski	Dokument darowizny posiadłości	F101-28
7 czerwca 1590	Wilno	Piotr Wojciechowicz Stabrowski, starosta trojdański, ciwun wieświański	Zbór ewangelikow reformowanych w Wilnie	Sprzedaż kamienicy (Wypis z ksiąg Trybunału WKL)	F101-41
27 czerwca 1596	Wilno	Ziemianin Jan Adamowicz Hajko	Szczasny Bohumatka	Sprzedaż posiadłości (Wypis z ksiąg Trybunału WKL)	F101-43
15 października (?) 1597	Wilno	Wileńska rada miejska	Wileński cech rzeźników	Potwierdzenie przywileju ustanowienia cechu (Wypis z ksiąg Rady miejskiej m. Wilna)	F101-44
24 stycznia 1607	Wilno	Laeliusz Fauentinus, prowincjał braci franciszkanów kowentualnych Królestwa Polskiego i WKL, Antoni Gatuelius, wikariusz i kustosz wileński	Wileński cech rzeźników	Zezwolenie na opiekowanie się ołtarzem i obrazem w kościele	F101-49
2 sierpnia 1618	Wilno	Krystyna Mikołajowna Nonartowna Sebestianowa Kęstortowa, ciwunowa ejragolska, sędzina ziemska żmudzka	Zbór ewangelikow reformowanych w Mackiszkach (pow. lidzki)	Fundacja	F101-50

I	II	III	IV	V	VI
22 sierpnia 1628	Wilno	Trybunał WKL	Brzeski klasztor augustianów św. Trójcy	Dekret Trybunału WKL w sprawie z koniuszym WKL Krzysztofem Chodkiewiczem (Wypis z ksiąg Trybunału WKL)	F101-52
17 sierpnia 1629	Wilno	Marusza Michajłowna Radzymińska Adamowa Talwoszowa, kasztelanowa żmudzka	Zbór ewangelików reformowanych w Szylanach (pow. trocki)	Fundacja (Wypis z ksiąg Trybunału WKL)	F101-53
1630	Rzym	Brat Antonius Barberinus, generalny protektor arcybractwa nauki chrześciańskiej w Rzymie	Bractwo w Miednikach (Żmudź)	Potwierdzenie utworzenia bractwa	F101-54
29 czerwca 1631	Wilno	Krzysztof Radziwiłł, hetman polny WKL, Anna Kiszczanka Krzysztofowa Radziwiłłowa	Zbór ewangelikow reformowanych w Kiejdanach (pow. kowieński)	Fundacja	F101-57
6 lutego 1638	Musniki	Dorota Malcherowna Zawiszanka Jerzyna Samsonowa Podbereska, marszałkowa brasławska, ziemianka WKL	Zbór ewangelikow reformowanych w Dziewałtowie (pow. wiłkomierski)	Fundacja	F101-61
27 stycznia 1650	Janów	Andrzej Gembicki, biskup łucki i brzeski	Klasztor kartuzów reguły Św. Brunona w Berezie	Potwierdzenie fundacji	F101-71
14 stycznia 1668	Wilno	Wójt,burmistrzowie i rajcy miasta Wilna	Paweł Kossobucki, kupiec i mieszczanin wileński	Zwalnienie od płacenia cła na terytorium Rzeczpospolitej	F101-81
3 grudnia 1674	Wilno	Wileńska rada miejska	Wileńkie cechy stelmachów, garncarzy i iglarzy	Potwierdzenie ustawy dotyczącej obrzędów w kościele	F101-84

I	II	III	IV	V	VI
28 listopada 1675	Wilno	Wójt,burmistrzowie i rajcy miasta Wilna	Bazyli Omeljanowicz, kupiec i mieszczanin wileński	Zwalnienie od płacenia cła na terytorium Rzeczpospolitej	F101-85
18 marca 1677	Wilno	Wójt,burmistrzowie i rajcy miasta Wilna	Jan Jachimowicz, kupiec i mieszczanin wileński	Zwalnienie od płacenia cła na terytorium Rzeczpospolitej	F101-86
12 grudnia 1733	Kroże	Jezuici kolegium kroskiego	Łucja Marianna Ludwika Chreptowiczówna, przełożona kroskiego klasztoru benedyktynek	Dedykacja rysunku	F101-149
27 grudnia 1815	Wilno	Brat Antoniusz, prowincjał litewskiego zakonu trynitarzy	Stanisław Bierman, pleban nowomiejski/kościół nowomiejski biskupstwa wigierskiego	Zezwolenie ustanowić bractwo trynitarskie	F101-126
18 grudnia 1818 (?)	Wilno	Zgromadzenie Szlacheckie Gubernii Litewsko-Wileńskiej	Rod Januszewskich	Potwierdzenie szlachectwa rodu (Wypis z ksiąg szlacheckich Gubernii Litewsko-Wileńskiej)	F101-127
1 sierpnia 1821	Wilno	Zgromadzenie Szlacheckie Gubernii Litewsko-Wileńskiej	Rod (z Klimonta) Klimowiczów	Potwierdzenie szlachectwa rodu (Wypis z ksiąg szlacheckich Gubernii Litewsko-Wileńskiej)	F101-124

Bibliografia

Andriušis, A., Samalavičius, S. (2003). Chirurgai. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija T. IV (Chakasija – Diržių kapinynas)* (s. 67). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Barelli, A. (2010). Pranciškus I. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. XVIII (Perk-Pra)* (s. 718). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Bulavas, V., Steponaitienė, J. (1998). *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos. Parodos katalogas = Privileges of the grand dukes of Lithuania. Exhibition catalogue*. Vilnius: Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Dubiński, P. (1788). *Zbior praw y przywilejow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych. Na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany*. Wilno: W Wilnie w drukarni J. K. Mci przy Akademii.

Encyklopedia wiedzy o książce (1971). Red nacz.: A. Birkenmajer [et al.]; red. gł.: A. Kawecka-Gryczowa [et al.]. Wrocław [etc.]: Ossolineum.

Gudavičius, E. (2006). Konradas Valenrodas. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija T. X (Khmerai--Krelle)* (s. 504). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Gumowski, M. (1919). *Pieczęcie królów polskich*. Kraków: Nakł. Towarzystwa Numizmatycznego.

Gumowski, M. (1930). Pieczęcie książąt litewskich. *Ateneum Wileńskie*, 9, 684–725.

Jabłoński, D. E. (1708). *Iura et libertates dissidentium in religione Christiana in regno Poloniae, et M.D. Lithuaniae, ex legibus regni et aliis monumentis authenticis excerpta*. [B. m]: [B. w.].

Jabłoński, D. E. (1718). *Libellus Supplex Serenissimo et Potentissimo Principi ac Domino D. Augusto II. D. G. Regi Poloniae, Magno Duci Lithuaniae, etc. etc. etc. ut et congregatis in Comitiis Regni Anno 1718 Illustrissimis Reipublicae Ordinibus humillime et reverenter exhibitus, a Dissidentibus in Religione Christiana in Regno Poloniae et Magno Ducatu Lithuaniae*. [B. m]: [B. w.].

Jabłoński, D. E. (1720). *Prawa i wolności dissydentom w nabożeństwie chrześcianskim w Koronie Polskiey, y w W.X.L. służące z Przywileiow, Kostitucyi Seymowychm y Statutow W.X.L. y rożnych inszych, żadney wątpliwości nie podlegających Autentykow, zebrane y dla wiadomości wszystkich do druku podane*. [B. m]: [B. w.].

Jagminas, A. (2002). Augustinai. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija T.II (Arktis – Beketas)* (s. 208). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Jonynaitė, D., Blažytė, J. (2008). Pergamentas. W: *Muziejinių eksponatų priežiūra : straipsnių rinkinys*. [Lietuvos muziejų asociacija, Lietuvos dailės muziejus ; sudarė Jūratė Senvaitienė, Janina Lukšėnienė, Laima Janina Vedrickienė]. D. 1: Meno kūrinių technikos ir tyrimai (s. 79–118). Vilnius: Lietuvos dailės muziejus ir Lietuvos muziejų asociacija.

Katalog Pokazu zabytków ze zbiorów Synodu ewangel.-reformowanego w Wilnie, (1926).Wilno: [B. w.].

Kauno miesto Vykdomojo komiteto Liaudies švietimo skyriaus įgaliojimas Juozui

Rimantui. 1944 m. spalių 6 d. W: Litewska Biblioteka Narodowa im. Martynasa Mažvydasa RKRS F47-1388, s.1.

Koniski (Koniński), J. (1767). *Prawa y wolności Dessydentów w nabożeńs. Chrześcijańs. w Koronie polskiey y w W. X. Lit. służące z przywileiów konstytucyi Seymowych y Statutu W. X. L. y różnych inszych żadney wątpliwości niepodlegających Authentyków zebrane y dla wiadomości wszystkich do druku podane*. [B. m]: [B. w.].

Krasauskas, R. (1966). Žvingiai. W: J. Girnius (red.), *Lietuvių enciklopedija T. XXXV (Z – Žvirzdys)* (s. 455–456). Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos leidykla (J. Kapočius).

Laukaitytė, R. (2006). Kartūzai. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija T.IX (Juocevičius – Khiva)* (s. 511). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Lietuva senuosiuose istorijos šaltiniuose = Lithuania in ancient historical sources: Lietuvos tūkstantmečio programos parodos katalogas, Taikomosios dailės muziejus, Vilnius, 2009 m. liepos 5 - spalio 4 d., (2009). Vilnius: Lithuanian Archives Department under the Government of the Republic of Lithuania and National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania.

Lietuvos Metrika (1522-1529) : užrašymų knyga 12. (2001). Vilnius: Žara.

Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. (1993-). Vilnius: Žara.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Rankraščių skyriaus Pergamentų kolekcija. Pobrane 19 września 2015, z: http://pergamentai.mch.mii.lt/

Lietuvos TSR istorijos šaltinai. 1, Feodalinis laikotarpis. (1955). Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės lit. leid.

Łowmiański, H. (1939). *Akty cechów wileńskich*. T. 1–2. Wilno: [B. w.].

Machovenko, J. (2000). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltinai Mokomoji priemonė*. Vilnius: Justitia.

Merkys, V., Samalavičius, S. (2003). Cechai. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija T.III (Beketeriai – Chakasai)* (s. 741–743). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Michaluk, D. (2002). *Ziemia mielnicka województwa podlaskiego w XVI-XVII wieku. Osadnictwo, własność ziemska i podziały kościelne*. Toruń: Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Musicalia. Pobrane 19 września 2015, z: http://www.musicalia.lt/

Pacevičius, A. (2006). Kražiai. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija. T. X (Khmerai-Krelle)* (s. 743–744). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Pergamentų skaitmeninių vaizdų archyvas. Pobrane 19 września 2015, z: http://www.mab.lt/pergamentai)

Petrauskas, A. (2012). Siuvėjai. W: J. Tumelis (red.), *Visuotinė lietuvių enciklopedija T. XXI (Sam–Skl)* (s. 756). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ragauskienė, R. (2008). Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492-1586 m.). *Istorija. Mokslo darbai*. 72 tomas. Pobrane 19 września 2015, z: http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=162&Itemid=167

Rimša, E. (1999). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*. Vilnius: Žara.

Semkowicz, W. (1999). *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Turaida 13.-16. gadsimta dokumentos (2014). Turaidas muzejrezervāts ; sastāditāja Vija Stikāne. [Zinātniskais redaktors Ilgvars Misāns]. Rīga: Zinātne.

Vilnonytė, V. (1993). Lietuvos centrinė biblioteka 1940-1941 metais. *Tarp knygų*, 1, 10–13.

VUB pergamentų kolekcija. Pobrane 19 września 2015, z: http://atmintis.mb.vu.lt/fedora/repository/gluosnis-%3Akol_PG018

Žebrytė, J. (1991). Iš rankraštyno praeities ir ateities. W: V. Rimša (red.), *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka = Национальная библиотека Литвы им. Мартинаса Мажвидаса : (1979-1989) : teminis straipsnių rinkinys* (s. 31–39). Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Акты издаваемые Виленскою Археографическою комиссиею. Том 10. Акты Виленского магистрата и магдебургии. (1879) Вильна: Типография А.Г. Сыркина.

Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою коммиссиею. Т. 3: 1544-1587. (1848). Санкпетербург: Типография М. Эттингера.

Описание Рукописного отделения Виленской публичной библиотеки. Вып. 3. (1898). Вильна: Типография А. Г. Сыркина

Описание Рукописного отделения Виленской публичной библиотеки. Вып. 5. (1905). – Вильна: Типография А. Г. Сыркина

Собрание древних грамот и актов городов: Вильны, Ковна, Трок, провославных монастырей, церквей, и по разным предметам. Часть I–II. = Zbiór dawnych dyplomatów i aktów miast: Wilna, Kowna, Trok, prawosławnych monasterów, cerkwi i w różnych sprawach. Część I–II (1843). Вильно: В Губернской Типографии.

Якубовский, И. (1903). Земские привилегии Великого Княжества Литовского. Ч.1. *Журнал Министерства народного просвещения*, 4, 239–278.

Якубовский, И. (1903). Земские привилегии Великого Княжества Литовского. Ч.2. *Журнал Министерства народного просвещения*, 6, 245–303.

Rima Dirsytė

Collection of parchments of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Summary

The Martynas Mažvydas National Library of Lithuania is comprised of 151 valuable items. The major part of the collection found its way to the Library in the years 1946-1947. Historical documents of the Grand Duchy of Lithuania contain 65 items, covering the period from 1465 to 1818. Manuscripts have been written in Latin, Ruthenian and Polish. The major part consists of the charters of the kings of Poland and grand dukes of Lithuania (42 items). The collection also contains letters issued to Lithuanian nobilities, church superiors, charters of the magistrate of Vilnius and extracts from different books of acts. Popes' letters consist of 20 papal bullas, 13 briefs and 2 letters issued by institutions of the Catholic Church (dated 1477-1899). Most of the documents were addressed to Italian dioceses. 3 bullas and 9 briefs were adressed to the diocese of Vilnius and the Žemaitian diocese. The collection contains 25 documents (dated 1329–1771) connected with the history of Italy. 14 pieces of historical French documents, dated 1640–1811, and 4 Russian documents, dated 1819-1837, remain in this collection. The other important documents kept in The Martynas Mažvydas National Library are the only copy of a treatise by Hugo de Folieto *De claustro animae*, dated from the 14th century, as well as fragments from medieval treatises in Latin, liturgical manuscript books and other.

Keywords: Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, collection of parchments, historical documents of the Grand Duchy of Lithuania

